

Stavební vývoj vodní tvrze v Jeseníku a rekonstrukční práce provedené v letech 1945 – 2010

Úvodem

Až do 13. století bylo Jesenicko řídko osídlenou oblastí. Leželo na pomezí českého a polského státu a bylo z převážné části pokryto hustým pohraničním hvozdem zvaným preseka. Piastovská knížata vládoucí ve Slezsku pravděpodobně zcela záměrně darovala v 11. a 12. století území ležící na sever od pohraničního pásu hor vratislavskému biskupství (založeno r. 1000), neboť ze sousedního Kladska nejčastěji procházela na polské území česká vojska a obavy z církevních trestů měly nájezdy Čechů alespoň částečně omezit. Bula papeže Hadriána IV. z roku 1155, udávající rozsah a hospodářské zajištění vratislavského biskupství, vypočítává mezi 15 hradními obvody spadajícími do biskupovy pravomoci i Otmuchow s příslušenstvím¹⁾ – tedy území sousedící se severním podhůřím Jeseníků a Rychlebských hor. Situace na Jesenicku se dramaticky změnila v souvislosti s nálezy drahých kovů ve 13. století. Oblast se dostala do zájmové sféry vratislavských biskupů a prošla v průběhu tohoto století intenzivní kolonizační činností. Církevní hodnostáři dokázali uhájit nárok na Jesenicko v mocenském střetu s moravskými markrabaty i vratislavskými vévody a na počátku 14. století vytvořili z Jesenicka a původního otmuchowského kastelánství tzv. niské knížectví.

Do 13. století také spadá založení vsi Vriwald,²⁾ jež byla zanedlouho povýšena na město. To se stalo správním a právním centrem nově vznikajících agrárních sídlišť na horním toku Bělé a Staříče. V jižní části niského knížectví nepatřilo městečko Vriwald (Jeseník) k nejvýznamnějším lokalitám, neboť důležitější a lidnatější města byla Vidnava a Glucholazy, ale strategická poloha nad soutokem řek, kde se křížily místní i dálkové cesty překračující hřebeny Jeseníků, dodala místu trvalý význam, který stoupl zejména po rozdělení Slezska v důsledku prusko-rakouských válek po roce 1742. Výhodné polohy města si byli dobře vědomi i vratislavští biskupové, i když zpočátku s ním nepočítali jako s vojensky důležitým a obranným bodem. Malé městečko proto nikdy nebylo opevněno hradbou a jeho jedinou fortifikační stavbou se stala vodní tvrz.

Stavební vývoj vodní tvrze

K historii vodní tvrze bylo v minulosti napsáno poměrně dost literatury, ale ta byla buď poznamenána dobou svého vzniku nebo vycházela z pouhých hypotéz daných nedostatkem pramenů. První práce pocházející z pera Herberta Weinelta nesou pečeť

nekritických nacionálních představ vnášených do stavitelství.³⁾ Poválečné pokusy Vítězslava Zemana vycházely z citelného nedostatku pramenů a často se opíraly jen o pouhé indicie. Jeho závěry však přebíraly i souborné práce autorů mapujících hrady, zámky a tvrze ve Slezsku a zahrnujících do jejich přehledu i jesenickou vodní tvrz. O výsledky archeologického průzkumu prováděného v 70. letech 20. století Vladimírem Gošem se mohl opřít, vzhledem ke své předčasné smrti, Vítězslav Zeman jen částečně. Důkladněji je rozvinul až Zdeněk Brachtl. Z prací vyšlých na počátku 21. století má největší hodnotu dílo autorského kolektivu kolem Pavla Kouřila, které kombinuje výsledky archeologického průzkumu s archivním bádáním, a jež vneslo do stavebního vývoje vodní tvrze četné nové poznatky. Ani ono však ještě ani zdaleka nestačilo zodpovědět všechny nejasnosti. Práce Rostislava Vojkovského je přes četné, sice graficky pěkně vyvedené, ale pouze hypotetické podoby vodní tvrze, jen kompilací starších a často již překonaných údajů. Smyslem této práce je shrnutí dosavadních poznatků o stavebním vývoji vodní tvrze a jejich doplnění o rekonstrukční práce, které na objektu proběhly v letech 1945 – 2010.

K výstavbě vodní tvrze zřejmě došlo po smutných zkušenostech biskupa Tomáše II. a Jana Romka z konfliktů s piastovskými vévody a místní šlechtou, jež těžce doléhaly na církevní majetek. Až donedávna se ale soudilo, že k jejímu založení došlo už v 2. polovině 13. století.⁴⁾ Poslední výzkumy však posouvají její vznik až do 20. let 14. století,⁵⁾ kdy došlo k ukončení lokálních válek mezi místní šlechtou a vratislavskými biskupy. Tehdy se pravděpodobně vratislavští biskupové rozhodli zabezpečit dosud nechráněné městečko zděným objektem. S ohledem na dispozici objektu nešlo o nějakou pevnost, ale spíše o menší objekt, který by biskupskému správci poskytl krátkodobou elementární ochranu v případě početně omezeného přepadu. Podle archeologických výzkumů provedených při generální rekonstrukci objektu v 70. letech 20. století měla původní tvrz zřejmě podobu věžovité stavby téměř čtvercového půdorysu, jejíž pozůstatky se nacházejí pod východním křídlem současné budovy.⁶⁾

Není příliš jasné, do kdy sloužila tvrz ve své původní podobě. V první polovině 15. století se totiž v biskupských listinách již nepřipomíná a předmětem majetkových transakcí jen jesenické fojtství.⁷⁾ Zdá se tedy, že někdy na počátku 15. století už tvrz pro své nevelké rozměry a malou obranyschopnost přestala vyhovovat zvyšujícím se nárokům. Znovu je v biskupských listinách jesenické opevnění zmiňováno až v roce 1444. Tristní zkušenosti biskupa Konráda Olešnického z bojů s husity ve Slezsku, při nichž byla na Jesenicku a v jeho nejbližším okolí dobyta města Glucholazy a Vidnava a obsazeny hrady Otmuchow a Jánský Vrch, vedly po skončení husitských válek k sérii opevňovacích prací na biskupských hradech

v jesenické oblasti a při té příležitosti pravděpodobně došlo k radikální přestavbě tvrze. Vlastní objekt byl podstatně zvětšen a jeho obranu zesílila 2 metry silná a 8 metrů vysoká obvodová hradba o půdorysu 30 x 20 metrů. Její fortifikační schopnosti byly navíc posíleny vodním příkopem ve tvaru elipsy, který vodní tvrz obklopoval.

Tvrz je postavena z neopracovaného lomového kamene. Navenek neměla stavba ani jediné okno a místo nich byly jen tmavé otvory úzkých, 120 cm vysokých střílen, rozmístěné nepravidelně ve výšce 6 metrů.⁸⁾ Dodnes je patrné původní široké cimbuří se zbytky nosných trámů dřevěného podsebití obíhajícího kolem celé stavby. Jediné spojení objektu s vnějším světem zřejmě tvořila nepřilíš široká branka situovaná na severní stranu obvodové hradby.⁹⁾ Tvrz sice neměla věž, ale zcela neomítnuté plášťové zdivo hradby opticky zesilovalo pevnostní charakter stavby.

Během staletí došlo samozřejmě k mnoha přestavbám uvnitř tvrze, takže určení původní zástavby a pozdějších přístaveb k obvodové hradbě činilo badatelům zabývajícím se stavebním vývojem tvrze nemalé problémy. Ještě v roce 1975 Vítězslav Zeman v publikaci o vodní tvrzi psal: „Ačkoliv nebyl dosud nalezen ani jeden architektonický článek, který by umožnil bližší datování, je možné jednotlivé stavební etapy stanovit aspoň podle různého druhu zdění, odlišného stavebního materiálu či přízdívky bez zalícování do stávajícího zdiva. Nesporně nejstarší je podélná jižní budova, stavěná současně s obalovou zdí. Její sklepení s původní valenou klenbou s typickými stopami po bednění a vazbou s obalovou zdí o tom svědčí zcela jednoznačně. Dokladem o pozdější přístavbě křídel – východního a západního – je objev studny, zasypané teprve v 17. století, kterou bylo nutno při dodatečné přístavbě překlenout odlehčující valenou klenbou.“¹⁰⁾ Z podobných premis vycházel i Rostislav Vojtkovský ve své práci o vodní tvrzi v Jeseníku, vyšlé v edici vlastivědných průvodců *Putujeme po hradech a zámcích*,¹¹⁾ která jako zatím poslední dodržovala původní teorii o nejstarší obytné budově při jižní části hradeb. Poslední práce autorského kolektivu kolem Pavla Kouřila se spíše přiklání k teorii o jádru tvrze při východní straně hradby a postupné přístavbě jižního a západního křídla.

Taktéž o původním dělení obytných místností lze dnes s určitostí říci jen velmi málo. Odkryté kapsy pro nosné trámy svědčí o plochostropých místnostech, které však byly mnohem nižší, než je tomu dnes. K jejich osvětlení sloužila jen malá okna z nádvoří a domněnce o tom, že stavba měla pouze fortifikační charakter, svědčí i jediná dosud nalezená stopa po krbu v prvním patře, stejně jako absolutní nálezová absence jakýchkoli stop po zateplení obytných místností dřevěným roubením.

Zřejmě někdy koncem 15. století byl zvětšen stávající vstup do tvrze mohutnou dovnitř otevíranou gotickou žulovou branou a je velmi pravděpodobné, že v této době byla před ní postavena také hranolová flankovací věž, která měla zajistit boční palbu obránců. Věž, stojící ve vzdálenosti cca 1,5 metrů před čelní zdí, měla spodní část vyzděnou z kamene, horní dvě patra byla hrázděná. Vstup do ní uzavíral kolébkový padací most přes vodní příkop. Věž sama byla přístupná jen po malém padacím můstku, spouštěném z úzkých dvířek obranné chodby v síle čelní zdi. Kolébkový padací most přes vodní příkop, uzavírající při zvednutí vchod do věže, otevřel současně vlčí jámu v jejím přízemí.

Válkami zadlužení biskupové byli nuceni udílet své statky lénem a ze získaných prostředků splácet své dluhy. V průběhu 2. poloviny 15. století a v 1. polovině 16. století se tak často střídali v držení vodní tvrze různí majitelé, z nichž bezpochyby nejzajímavější byl bohatý kupecký rod augšpurských Fuggerů, kteří se na Jesenicku věnovali dobývání drahých kovů v první polovině 16. století. Roku 1506 získal Jeseník od biskupa Jana Thurza právo svobodného horního města. Po roce 1547 již není vodní tvrz dávána do zástavy a stala se stolním statkem biskupství.

Od poloviny 16. století se vodní tvrz v Jeseníku opět stala sídlem vrchnostenského hejtmana. Město samo prošlo po klidném 16. století martyriem čarodějnických procesů a útrap třicetileté války ve století následujícím. I když romantické představy o dobývání vodní tvrze Švédy nabývaly různých podob (např. tři zazděné dělové koule ve východním křídle), nejsou žádné písemné záznamy o skutečném obsazení objektu nebo dokonce o jeho vypálení. Spíše se dostala do ohrožení ohněm při četných požárech města koncem 17. a na počátku 18. století. Do tohoto období lze klást i počátky přestavby strohého, především obranného objektu, na pohodlnější sídlo již zámeckého typu. Bohužel po rekonstrukci vodní tvrze v letech 1975 – 1980 není zcela jasné, v jakém rozsahu se eventuálně dochovaly zděné pozdně gotické konstrukce nad terénem. Jak již bylo řečeno, poslední výzkumy ukazují na výše citovanou domněnku, že k původnímu pozdně gotickému jádru objektu náleželo hlavní, zprvu jen částečně podsklepené východní křídlo, k němuž se na západní straně přimykalo obdélné nádvoří obehnané vysokou hradební zdí. Složitější je otázka kolem další zástavby nádvoří na jižní a západní straně. Stávající konstrukce neposkytují jednoznačný doklad o existenci těchto dvou křídel v 15. století, naopak charakter sklepa pod částí jižního křídla vypovídá o zařazení do období pozdní renesance nebo spíše až baroka. Pavel Kouřil přímo uvádí: „Pokud tedy opravdu jádra jižního a západního křídla vznikla po roce 1600, případně po roce 1737, čemuž by nasvědčovaly klenby v přízemí západního křídla, krovy a okenní otvory ve vnějším plášti objektu, pak pro pozdní středověk můžeme zatím na jejich místě

kalkulovat pouze s blíže neznámou, nejspíše lehčí provozní a zřejmě nepodsklepenou zástavbou“.¹²⁾

I náhled do starších prací nedává příliš prostoru k jednoznačnému rozhodnutí. Herbert Weinelt přepokládal starobylý středověký původ všech tří křídel stávající budovy, čelní hradby a vodního příkopu. Vycházel z teze, že celá tato struktura se konstitovala již ve 13. věku a později neprodělala významnější dispoziční ani hmotové změny. Pouze byla doplněna opěrákem na severovýchodním nároží, branskou budovou, po roce 1689 kamenným mostem na místě staršího mostu a drobnými provozními přístavky na vnějším obvodu, jež byly odstraněny ve 20. století.¹³⁾ Rudolf Zuber, jako historik věnující se především studiu archivních pramenů, se otázce přesného určení stavebního vývoje tvrze raději pokud možno vyhýbal. Pokud však musel, ctil v zásadě premisy Weineltovy a v popisu historie objektu například píše: „Původní půdorys byl jen málo pozměněn pozdějšími přístavkami, k nimž patří i vstupní brána. Padací most na severní straně, připomínaný ještě v roce 1689, byl nahrazen mostem kamenným. Hrad je postaven celý z kamene a dodatečně byla vylámána vnější okna, původně jen úzké střilny“.¹⁴⁾ Zásadní obrat do tohoto obrazu stavebního vývoje tvrze vnesl až archeologický průzkum započatý v polovině 70. let 20. století v souvislosti s celkovou rekonstrukcí objektu probíhající v letech 1970 – 1980. Archeolog Vladimír Goš odkryl na nádvoří tvrze pozůstatky jeho starší zděné fáze a rázem tak popřel původní koncepci Weineltovu. Na výsledky Gošova objevu jako první zareagoval Vítězslav Zeman, který v popisu historie objektu napsal, že původní tvrz tvořila pravděpodobně čtvercová věžovitá stavba.¹⁵⁾ Tato interpretace byla následně dále přejímána jak v odborné (Nekuda - Unger, Spurný, Vojkovský), tak i naučné literatuře. Pod okrajem západního křídla byla tehdy objevena zasypaná studna, z čehož Vítězslav Zeman (nejspíše na základě podkladového textu V. Goše) dedukoval, že západní a východní křídlo tvrze vzniklo později než jižní část objektu a vlastní zasypaní studny kladl do 17. století. Současná podoba tvrze pak měla souviset s rozsáhlou přestavbou, jež proběhla po zhozném požáru města v roce 1727 a dala objektu charakter zámeckého sídla. Budova tvrze byla tehdy zvýšena o jedno patro, došlo k proražení oken na vnější stranu a odbourána byla i dvě horní patra vyhořelé věže. Celou tuto přestavbu financoval tehdejší vřatislavský biskup František Ludvík, falckrabě rýnský.

Koncem 90. let 20. století popsal stavební vývoj jesenické vodní tvrze Bohumil Samek,¹⁶⁾ který původní budovu tvrze kladl také na jižní stranu a do přelomu 15. a 16. století zasadil přístavbu východního a západního křídla. Naopak nedávno vyšlá populárně naučná publikace Rostislava Vojkovského se opět vrací k myšlence zásadní přestavby vodní tvrze na sklonku 17. století.¹⁷⁾ Aby komplikací ohledně stavebního vývoje nebylo málo, přišel v roce

2007 se svou studií o vzniku jesenické vodní tvrze kolektiv badatelů kolem Pavla Kouřila. Ti se soustředili především na určení počátku výstavby tvrze a cílem jejich práce bylo dokázat, že předpoklady o výstavbě objektu již ve 13. století jsou mylné. Přitom se samozřejmě nevyhnuli ani shrnutí starších poznatků. Na základě absence archeologických nálezů ze 13. století usuzují, že ke stavbě prvotního objektu vodní tvrze došlo až ve století následujícím. V zásadě opět umisťují prvotní objekt na jihovýchodní stranu, tak jak jeho pozůstatky odkryl archeologický výzkum Vladimíra Goše. Na rozdíl od předchozích autorů, se ale domnívají, že v rámci pozdně gotické přestavby tvrze v 15. století bylo postaveno nikoli jižní, ale východní křídlo tvrze a až ve stoletích následujících vznikla křídla zbylá. Za nejstarší dochovanou stavební fázi vodní tvrze označili sklepní prostoru zaklenutou mohutnou valenou klenbou, nacházející se v jižní části východního křídla.¹⁸⁾ Toto křídlo bylo v úrovni přízemí rozděleno na dva přibližně stejně velké čtvercové prostory. Nejasná je však již situace v úrovni prvního patra, kde je sice také zachováno v zásadě stejné dvouprostorové členění jako v přízemí, ale jeho subtilní, jen 0,75 m silná nádvorní zeď takřka s jistotou vylučuje pozdně gotický původ.

Ani jedna z prací tak nedává zcela jasnou odpověď na otázku, kdy přesně došlo ke stavbě jednotlivých křídel, i když se zdá, že nejstarší je zřejmě křídlo východní. Zda však ke stavbě jižního a západního křídla došlo až za velké přestavby v době biskupa Františka Ludvíka, tedy po požáru v roce 1727, nebo již dříve, není zcela jednoznačně dosud prokázáno.¹⁹⁾

S nástupem občanské společnosti v 19. století zanikl význam vodní tvrze jako sídla vrchnosti a objekt sloužil pouze jako správní budova jesenického velkostatku. Některé místnosti byly rozděleny na menší kanceláře a došlo i ke zřízení dvou služebních bytů. Významná změna v charakteru bývalého panského sídla nastala ve 30. letech 20. století, kdy do vodní tvrze byla přemístěna expozice jesenického muzea.²⁰⁾ Budova vodní tvrze však chátrala a na jejím neutěšeném stavu se podepsaly i události spojené s obdobím druhé světové války.

Rekonstrukční práce v letech 1945 - 2010

Po válce byl ve vodní tvrzi zřízen sklad konfiskovaného majetku a v 1946 byla celá budova uvolněna pro okresní vlastivědné muzeum. Ovšem devastace objektu již postoupila do takového stádia, že se záhy začalo uvažovat o jeho rekonstrukci a dočasném přemístění muzejních sbírek do náhradních prostor. Vítězslav Zeman uvádí, že k tomu došlo koncem 40. let 20. století a muzeum se přestěhovalo do jednoho z domů na dnešním Masarykově

náměstí.²¹⁾ Zda tomu tak však skutečně bylo, je zatím nejasné. Chybí totiž doklady o průběhu stavebních prací z počátku 50. let. Naopak z materiálů uložených v SOkA Jeseník vyplývá, že na konci roku 1953 byly vypracovány podrobné seznamy inventárních a sbírkových předmětů.²²⁾ To samozřejmě vyvolává spekulace, že ke stěhování muzea došlo až v roce 1953 (resp. začátkem roku 1954). Tuto hypotézu podporuje i to, že první dokumenty související se stavebními pracemi se objevují až k roku 1954. Zda tedy oprava objektu začala již na počátku padesátých let nebo až v roce 1954, není dosud spolehlivě zodpovězeno. Vyjdeme-li z údajů Vítězslava Zemana, tak oprava vodní tvrze se měla táhnout dlouhých šest let a měla být ukončena v roce 1955.²³⁾ V jejím rámci byla údajně vyměněna okna, opravena zábradlí na galerii v obou patrech západního a jižního křídla, odstraněno zábradlí ve východním křídle a zbourána dřevěná přístavba na nádvoří. Při rekonstrukci vodní tvrze došlo i ke zbourání přístavků stojících na jižní a západní straně vně budovy a po obou stranách vstupní věže.²⁴⁾ V následujícím roce se měla rozběhnout instalace přírodovědné expozice a od roku 1958 expozice historie.

V roce 1960 zanikl okres Jeseník a po územní reorganizaci se muzeum v roce 1963 stalo součástí tehdejšího Vlastivědného ústavu v Šumperku. Tato organizace měla svou vlastní stavební skupinu, která dostala za úkol vyřešit přetrvávající technické potíže, jež provázely provoz tvrze. Hlavním problémem bylo zejména narušené obvodové zdivo. Trhliny ve zdech dávaly totiž tušit, že hrozí nebezpečí zřícení objektu. K jejich nebezpečnému zvětšení došlo v roce 1963. V tomto roce se totiž odehrálo silné zemětřesení na Balkáně²⁵⁾ a otřesy po starých tektonických zónách dorazily až na Jesenícko. Došlo tedy znovu ke stěhování expozic i sbírek a v roce 1964 bylo přikročeno k sepnutí objektu ocelovými strunami. Ty jsou uloženy v trubkách a obepínají objekt vodní tvrze ve čtyřech výškových rovinách. V následujícím roce byly stavební práce dokončeny (osazení oken v přízemí a 1. nadzemním podlaží mřížemi, oprava okapů a střechy apod.) a opět se mohlo začít s budováním nových expozic. Ovšem ani tentokrát nezůstali pracovníci muzea od stavebních prací dlouho ušetřeni.

V roce 1969 bylo rozhodnuto o generální rekonstrukci celého objektu a krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody v Ostravě vypracovalo zprávu o stavu budovy. V následujícím roce spatřil světlo světa rozpočet, který na plánovanou rekonstrukci vodní tvrze počítal na svou dobu s poměrně vysokými náklady ve výši téměř tří milionů korun.²⁶⁾ V plánu bylo položení nových podlah a zpevnění stropů, zajištění fasády z lomového kamene, výměna střešní krytiny spojená s náhradou nepůvodního eternitu šindelem, rekonstrukce schodišť, výstavba nových rozvodů vody, elektřiny, plynu, výstavba kotelny a

kanalizace, úprava vodního příkopu a v neposlední řadě i vyklizení sklepů, které byly dle technické zprávy zanesené značným množstvím suti. V rámci rekonstrukce objektu se počítalo i s úpravou vnitřních prostor tak, aby lépe vyhovovaly potřebám muzea.

Práce nepostupovaly nijak závratným tempem a vodní tvrz zůstala na několik let uzavřena veřejnosti. Nejdříve proběhla rekonstrukce střechy. V technické zprávě k projektu hromosvodu z roku 1973 se konstatuje, že střecha je již kryta šindelem. Po dokončení prací souvisejících se statickým zabezpečením objektu a přestavbě vnitřních prostor²⁷⁾ se stavební činnost přesunula i na nádvoří. Zde v souvislosti s plánovanou výstavbou kanalizace a nového přívodu vody a plynu proběhl archeologický průzkum, při kterém byly v hloubce tří metrů pod dnešní úrovní nádvoří odkryty pozůstatky původní stavby vodní tvrze. Ve zdůvodnění žádosti o nákup nových plynových kotlů do objektu z listopadu 1977 se píše, že v roce 1978 bude po sedmi letech dokončena rekonstrukce vodní tvrze z prostředků ONV Šumperk, KNV Severomoravského kraje a MK ČSSR v částce 4,2 milionu Kč. Z toho vyplývá, že původně plánované finanční náklady na opravy stouply více jak o třetinu.

Jako nekončící evergreen provázela rekonstrukci vodní tvrze také otázka opětovného napuštění vodního příkopu, ve kterém podle dobových fotografií bývala voda ještě v 60. letech 20. století.²⁸⁾ Původní středověké otevřené napájení příkopu bylo zřejmě někdy v 19. století přeloženo do kameninového potrubí o průměru 300 mm. Přítok byl veden od jezu na řece Bělé a zpět do řeky zase ústil odtok. Voda v příkopu kolem tvrze byla čistá a nechyběly v ní ani ryby. Jednání o opětovném napuštění příkopu se táhla od roku 1970. Vlastivědný ústav v Šumperku v průběhu probíhajících rekonstrukčních prací apeloval na Městský národní výbor v Jeseníku, aby přívod opravil. To se však nestalo a navíc ani projektanti při přípravě nově vznikajících staveb vodní dílo příliš nerespektovali. Kontrola přívodního potrubí z roku 1976 například konstatovala jeho přerušení při pokládce telefonního kabelu na křižovatce Poštovní a Leninovy ulice²⁹⁾ a v prostoru zahrádek u kina. Ukázalo se, že je nutné zcela nově vybudovat cca 1/2 původní délky přivaděče, přičemž voda měla být vedena v betonovém potrubí o průměru 400 mm, které bude napojeno na původní dosud nepoškozené kameninové roury. Ve zprávách o průběhu rekonstrukčních prací se však stále opakovalo, že rekonstrukce vodního příkopu nebyla dosud provedena a odsouvá se na další roky. Do toho se vesele stavělo v místech, kudy původní přivaděč vedl a docházelo k dalším narušení původního potrubí.³⁰⁾ V rámci celkové rekonstrukce vodní tvrze byl tedy vodní příkop sice rekonstruován, když opravou prošly jeho kamenné stěny, ale nakonec zůstal suchý.³¹⁾

Ukončení generální rekonstrukce vodní tvrze na počátku 80. let 20. století umožnilo opět obnovit výstavní a expoziční činnost³²⁾. K obnovení prvních expozic došlo v listopadu

1981 u příležitosti 50. výročí Frývaldovské stávky. V prvním podlaží byly otevřeny expozice věnované historii Jesenicka od pravěku po přelom 19. – 20. století a expozice věnovaná Frývaldovské stávce. V roce 1982 následovala expozice zachycující vývoj lázeňství na Jesenicku. V dalších letech pak došlo k vytvoření expozic geologie, mineralogie, botaniky a zoologie. Pro krátkodobé výstavy sloužily prostory v tzv. Rytířském sále a výstavní místnost ve druhém poschodí.

Další rozsáhlé stavební činnosti se vodní tvrz v Jeseníku dočkala až takřka po třiceti letech. V roce 2008 byl komplexně rekonstruován Rytířský sál a v následujícím roce proběhla generální oprava krovů a výměna střešní šindelové krytiny. Zároveň byly z půdy objektu odstraněny nepůvodní prvky nesoucí bortící se strop nad výstavní síní a celá výstavní síň prošla výraznou proměnou. Na stropě byla obnažena trámová konstrukce podepřená uprostřed místnosti dřevěným sloupem a celý prostor dostal nové vytápění a elektroinstalaci. Rozběhly se i práce na přípravě nové expozice historie, které s sebou nesly i stavební úpravy těch místností, v nichž byla tato expozice umístěna. Na jaře v roce 2010 byla nová expozice historie otevřena veřejnosti.

Závěrem

V současné době se připravuje rekonstrukce nádvoří spojená s vybudováním nové vodovodní a kanalizační přípojky. Ve fázi projektu je i příprava nové expozice věnované čarodějnických procesům, která by měla být umístěná ve sklepních prostorách vodní tvrze, a příprava nové expozice geologie a mineralogie. Znovu se uvažuje i napuštění vodního příkopu. Součástí plánovaných prací by měl být stavebně historický průzkum, který by mohl objasnit některé dosud nezodpovězené otázky, jež kolem stavebního vývoje vodní tvrze dosud panují.

Resumé

K historii vodní tvrze v Jeseníku bylo v minulosti napsáno poměrně dost literatury, ale ta byla buď poznamenána dobou svého vzniku nebo vycházela z pouhých hypotéz daných nedostatkem pramenů. První práce pocházející z pera Herberta Weinelta nesly pečeť nekritických nacionálních představ vnášených do stavitelství a poválečné pokusy Vítězslava Zemana zase vycházely z citelného nedostatku pramenů a často se opíraly jen o pouhé indicie. Teprve archeologický průzkum prováděný při rekonstrukci objektu v 70. letech 20. století

vnese do poznání stavebního vývoje objektu nové poznatky. Ovšem ani ty zdaleka nestačily zodpovědět všechny nejasnosti, které kolem vlastního založení objektu a jeho jednotlivých stavebních fází panují. Smyslem této práce je tedy shrnutí dosavadních poznatků o stavebním vývoji vodní tvrze a jejich doplnění o rekonstrukční práce, které na objektu proběhly v letech 1945 – 2010.

Ač se až donedávna soudilo, že k založení vodní tvrze došlo už v 2. polovině 13. století, tak poslední výzkumy provedené Pavlem Kouřilem ukazují, že její vznik bude nutné posunout až do 20. let 14. století, kdy na Jesenicku došlo k ukončení lokálních válek mezi místní šlechtou a vratislavskými biskupy. Tehdy se pravděpodobně vratislavští biskupové rozhodli zabezpečit dosud nechráněné městečko zděným objektem. Původní tvrz měla zřejmě podobu věžovité stavby téměř čtvercového půdorysu. Není příliš jasné, do kdy sloužila tvrz ve své původní podobě, ale k její radikální přestavbě pravděpodobně došlo až při opevňovacích pracích na biskupských hradech, které v jesenické oblasti proběhly po husitských válkách. Vlastní objekt byl tehdy podstatně zvětšen a jeho obranu zesílila 2 metry silná a 8 metrů vysoká obvodová hradba o půdorysu 30 x 20 metrů. Badateli dlouho řešenou hádankou byla také otázka, které křídlo současné budovy tvrze je nejstarší a souvisí s přestavbou v polovině 15. století. I zde se poslední výzkumy odklánějí od dřívějších hypotéz kladoucích jádro objektu na jižní stranu a za jeho nejstarší část považují východní křídlo vodní tvrze. Poslední významnou stavební úpravou prošla vodní tvrz někdy na konci 17. nebo na počátku 18. století, kdy v podstatě nabyla dnešní zámecké podoby.

S nástupem občanské společnosti v 19. století zanikl význam vodní tvrze jako sídla vrchnosti a objekt sloužil pouze jako správní budova jesenického velkostatku. Ve 30. letech 20. století byla sice do vodní tvrze byla přemístěna expozice jesenického muzea, ale budova dále chátrala a na jejím neutěšeném stavu se podepsaly i události spojené s obdobím druhé světové války. Koncem 40. let 20. století postoupila devastace objektu již do takového stádia, že se muselo uvažovat o jeho rekonstrukci a dočasném přemístění muzejních sbírek do náhradních prostor. Při stavebních pracích byla následujícím desetiletím vyměněna okna, opravena zábradlí na galerii v obou patrech západního a jižního křídla, odstraněno zábradlí ve východním křídle a zbourána dřevěná přístavba na nádvoří. Zároveň došlo i ke zbourání přístavků stojících na jižní a západní straně vně budovy a po obou stranách vstupní věže. Hlavním problémem však zůstávalo narušené obvodové zdivo. Došlo tedy znovu ke stěhování expozic i sbírek a v roce 1964 bylo přikročeno k sepnutí objektu ocelovými strunami. V roce 1969 bylo rozhodnuto o generální rekonstrukci celého objektu a v plánu bylo položení nových podlah a zpevnění stropů, zajištění fasády z lomového kamene, výměna střešní krytiny

spojená s náhradou nepůvodního eternitu šindelem, rekonstrukce schodišť, výstavba nových rozvodů vody, elektřiny, plynu, výstavba kotelny a kanalizace, úprava vodního příkopu a v neposlední řadě i vyklizení sklepů, které byly dle technické zprávy zanesené značným množstvím suti. V rámci rekonstrukce objektu se počítalo i s úpravou vnitřních prostor tak, aby lépe vyhovovaly potřebám muzea. Jako nekončící evergreen provázela rekonstrukci vodní tvrze také otázka opětovného napuštění vodního příkopu. Ukázalo se, že podzemní přivaděč vody z řeky Bělé byl stavebními pracemi v sousedství vodní tvrze několikrát přerušen a jeho opětovné uvedení do provozu se proto pravidelně odkládalo. Další rozsáhlé stavební činnosti se vodní tvrz v Jeseníku dočkala až takřka po třiceti letech. V roce 2008 byl komplexně rekonstruován Rytířský sál a v následujícím roce proběhla generální oprava krovů a výměna střešní šindelové krytiny. Zároveň byly z půdy objektu odstraněny nepůvodní prvky nesoucí bortící se strop nad výstavní síň a celá výstavní síň prošla výraznou proměnou. Na stropě byla obnažena trámová konstrukce podepřená uprostřed místnosti dřevěným sloupem a celý prostor dostal nové vytápění a elektroinstalaci. Rozběhly se i práce na přípravě nové expozice historie, které s sebou nesly i stavební úpravy těch místností, v nichž byla tato expozice umístěna. Na jaře v roce 2010 byla nová expozice historie otevřena veřejnosti.

V současné době se připravuje rekonstrukce nádvoří spojená s vybudováním nové vodovodní a kanalizační přípojky. Ve fázi projektu je i příprava nové expozice věnované čarodějnických procesům, která by měla být umístěná ve sklepních prostorách vodní tvrze, a příprava nové expozice geologie a mineralogie. Znovu se uvažuje i napuštění vodního příkopu. Součástí plánovaných prací by měl být stavebně historický průzkum, který by mohl objasnit některé dosud nezodpovězené otázky, jež kolem stavebního vývoje vodní tvrze dosud panují.

Poznámky:

- 1) Rudolf ZUBER, *Jesenicko v období feudalismu do roku 1848*, Ostrava, Profil, 1966, s. 62.
- 2) První zmínka o Jeseníku je na biskupské listině z roku 1267. Vývoj jména města od původního Vriwald po Jeseník je dobře podán např. v již výše zmiňované práci Rudolfa ZUBERA, *Jesenicko v období feudalismu do roku 1848*, 1966, s. 299.
- 3) Významný sudetský kastelolog Herbert Weinelt tvrdil, že vodní tvrz v Jeseníku je typickým příkladem hradu franckého typu, který se do Slezska dostal spolu s kolonizační vlnou v průběhu 13. století.
- 4) Jako Herbert Weinelt (viz Herbert WEINELT, *Probleme schlesischer Burgenkunde, gezeigt an den Burgen des Freiwaldauer Bezirkes*, 1936, s. 93 – 96). V poválečné literatuře lze Weineltovy teze o dataci založení vodní tvrze vystopovat v dílech Vladimíra Nekudy a Josefa Ungera (viz Vladimír NEKUDA – Josef UNGER, *Hrádky a tvrze na Moravě*, 1981, s. 143) nebo v příspěvku Františka Spurného do encyklopedicky pojatého přehledu hradů, zámků a tvrzí (viz František SPURNÝ, *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku – severní Morava*, 1983, s. 111 - 112). Opatrnější přístup k problému zaujal významný historik Jesenicka Rudolf Zuber, který sice v popisu Jeseníku klade založení vodní tvrze do 13. století, ale zároveň hovoří o tom, že první písemná zmínka o vodní tvrzi je až v listině z roku 1374, v níž biskup Přeclav z Pogarel udělil za věrné služby biskupskému komořímu Petrovi z Ledelowa na doživotí hrad Freyenwalde (viz Rudolf ZUBER, *Jesenicko v období feudalismu do roku 1848*, 1966, s. 301).
- 5) Srovnej: Rostislav VOJKOVSKÝ, *Fryvaldov – Tvrz a zámek v Jeseníku*, Dobrá, 2007, dotisk 2. vydání, s. 3 a Pavel KOUŘIL – Peter KOVÁČIK – Dalibor PRIX – Martin WIHODA, *Tvrz a město Jeseník ve středověku*, In: P. Kouřil – Z. Měřínský (edd.), *Archaeologia historica*, Brno, 2007, č. 32, s. 261.
- 6) Pavel KOUŘIL – Peter KOVÁČIK – Dalibor PRIX – Martin WIHODA, *Tvrz a město Jeseník ve středověku*, In: P. Kouřil – Z. Měřínský (edd.), *Archaeologia historica*, Brno, 2007, č. 32, s. 265.
- 7) Vítězslav ZEMAN, *Vodní tvrz v Jeseníku*, *Vlastivědné zajímavosti*, č. 136, Šumperk, 1975, s. 2.
- 8) Týž, s. 2.
- 9) Otázka vstupu do tvrze také dodnes není uspokojivě vyřešena, badatelé se různí v názoru zda od jihu, či ze severu a ne zcela jasná je také datace výstavby masivní brány na

severní straně, která se otevírala dovnitř a byla zajištěna silným příčným trámem, jenž se zasunoval do zdi.

10) Vítězslav ZEMAN, *Vodní tvrz v Jeseníku*, Vlastivědné zajímavosti, č. 136, Šumperk, 1975, s. 2.

11) Rostislav VOJKOVSKÝ, *Fryšvaldov – Tvrz a zámek v Jeseníku*, Dobrá, 2007, dotisk 2. vydání, s 6. – 7.

12) Pavel KOUŘIL – Peter KOVÁČIK – Dalibor PRIX – Martin WIHODA, *Tvrz a město Jeseník ve středověku*, in: P. Kouřil – Z. Měřínský (edd.), *Archaeologia historica*, Brno, 2007, č. 32, s. 247.

13) Týž s. 256.

14) Rudolf ZUBER, *Jesenicko v období feudalismu do roku 1848*, Ostrava, Profil, 1966, s. 315.

15) Vítězslav ZEMAN, *Vodní tvrz v Jeseníku*, Vlastivědné zajímavosti, č. 136, Šumperk, 1975, s. 2.

16) Bohumil SAMEK, *Umělecké památky Moravy a Slezska II. J/N*, Praha 1999, s. 58.

17) Rostislav Vojkovský v chronologickém přehledu k roku 1691 přímo píše: „Zcela přestavěná tvrz nabyla poněkud zámeckého vzhledu. Opravili padací most přes vodní příkop, zasypali starou studnu v západní části nádvoří a odstranili příklenek nad ní. Celý zámek zastřešili novou střechou.“ I když se přímo nehovoří o výstavbě křídel, ze zasypání studny a zámeckého vzhledu, lze tuto myšlenku autora dedukovat, zvláště když na následující straně hovoří k roku 1727 a požáru, který těžce poškodil tvrz: „Hrad už ale nebyl opraven do původní podoby, ale značně ho přestavěli. Budovu zvýšili o patro s okny navenek a nová okna v nižších patrech prorazili v hradbě hradu nad příkopem. Protože vyhořela dřevěná patra věže nad branou, zbourali co z nich zbylo, a ponechali jen přízemí, kterým se vchází dodnes.“ Bohužel autor sice uvádí rozsáhlý seznam použité literatury, ovšem bez bližšího udání stránek, z nichž své informace čerpal. In: Rostislav VOJKOVSKÝ, *Fryšvaldov – Tvrz a zámek v Jeseníku*, Dobrá, 2007, dotisk 2. vydání, s. 14 – 15.

18) Pavel KOUŘIL – Peter KOVÁČIK – Dalibor PRIX – Martin WIHODA, *Tvrz a město Jeseník ve středověku*, in: P. Kouřil – Z. Měřínský (edd.), *Archaeologia historica*, Brno, 2007, č. 32, s. 245.

19) Otázku výstavby jižního a západního křídla snad pomůže objasnit stavebně historický průzkum, který by se měl rozběhnout v druhé polovině roku 2010 v rámci plánované rekonstrukce nádvoří.

20) Jesenické muzeum vzniklo v roce 1905 a sídlilo zprvu v budově tzv. pedagogia ve Školní ulici. Protože se však sbírkový fond muzea utěšeně rozrůstal a poskytnuté prostory přestaly vyhovovat, zabýval se muzejní výbor od 20. let 20. století myšlenkou na získání nových výstavních a depozitních prostor. V roce 1927 začala jednání o možnosti přemístění muzea do jesenické vodní tvrze, ale až o pět let později dalo komorní ředitelství vratislavského arcibiskupství souhlas a v listopadu 1932 mohla být slavnostně otevřena nová expozice. In: Zdeněk BRACHTL, *Vlastivědné muzeum v Jeseníku*, *Vlastivědné zajímavosti*, č. 210, Šumperk, 1985, s. 2 – 3.

21) Vítězslav ZEMAN, *Muzeum v Jeseníku*, *Vlastivědné zajímavosti*, č. 164, Šumperk, 1978, s 3. Autor zde výslovně uvádí, že rozhodnutím MěNV v Jeseníku bylo muzeum dislokováno do náhradních místností v budově u Průchodní ulice na tehdejší náměstí Rudé armády (dnes Masarykovo) a údajně se zde za pomoci krajského muzea v Olomouci podařilo na jaře roku 1949 otevřít první poválečnou muzejní výstavu s názvem *Jesenický vodní doktor*, po níž pak v krátkém časovém sledu následovalo několik menších výstav osvětového rázu. Provizorium však omezovalo kvalitu výstavní činnosti, práce na rekonstrukci vodní tvrze se táhly a tak ONV v Jeseníku rozhodl, aby pro muzejní účely byly uvolněny prostory v kapli bývalého jesenického kláštera řádu sv. Voršily. Všechny tyto údaje převzali do svých prací o Vodní tvrzi i Zdeněk Brachtl (Brachtl, *Vlastivědné muzeum v Jeseníku*, 1985) a Rostislav Vojkovský (Vojkovský, *Frývaldov – Tvrz a zámek v Jeseníku*, 2007). Zda tedy oprava objektu začala již na konci 40. let nebo až v roce 1954, není dosud zcela spolehlivě zodpovězeno a tato problematika čeká na další zpracování.

22) SOkA Jeseník, dosud nezpracovaný fond *Vlastivědné muzeum Jesenicka*, karton 1, složka Generální oprava tvrze 1957.

23) Vítězslav ZEMAN, *Muzeum v Jeseníku*, *Vlastivědné zajímavosti*, č. 164, Šumperk, 1978, s 3, též Rostislav VOJKOVSKÝ, *Frývaldov – Tvrz a zámek v Jeseníku*, Dobrá, 2007, dotisk 2. vydání, s 23. Autor se ve své práci dokonce zmiňuje i o výměně krytiny, ale vzhledem k tomu, že nedlouho na to - počátkem 70. let 20. století - byla položena nová šindelová střecha, šlo spíše jen o opravu staré eternitové střechy. S časovými údaji obou autorů jsou opět v rozporu dokumenty ze SOkA Jeseník vypovídající o tom, že na objektu se pilně pracovalo i v letech 1954 – 1959. Například ve zprávě z 6. 2. 1958 se stále hovoří o požadavku na výměnu oken a nutnosti zabezpečení budovy stažením ocelovými výstužemi. Zajímavý je i dopis odboru školství a kultury KNV Olomouc uvádějící, že na konferenci muzejních pracovníků, která se konala 20. 7. 1957, bylo doporučeno budovat vlastivědné muzeum v Jeseníku jako vzorové okresní vlastivědné muzeum Olomouckého kraje. Příliš

informací k poválečné rekonstrukci objektu neposkytuje ani okresní tisk, v němž není o nějakých opravách objektu ani zmínky. V pouhých dvou článcích dotýkajících se muzea z let 1955 a 1957 se píše obecně o tom, že ve vodní tvrzi sídlí muzeum, případně o jeho pracovnících.

24) I když žádné materiály potvrzující přesnou dataci bourání přístavků nebyly dosud zachyceny, na poválečných fotografiích je budova ještě s přístavky a v roce 1964, kdy došlo k sepnutí objektu ocelovými lany, přístavky kolem budovy již být nemohly.

25) K zemětřesení došlo 26. 7. 1963 a jeho epicentrum leželo nedaleko makedonského Skopje, které bylo otřesy zcela zničeno.

26) Z celkové částky bylo 170 tisíc Kč určeno na projektové a průzkumné práce, cca 2,5 milionu Kč na vlastní stavební úpravy objektu.

27) Stavební dokumenty z té doby podávají například svědectví o vybourání kachlových kuchyňských kamen a rozebrání pokojových kachlových kamen v místnostech bývalých bytů.

28) S vodou ve vodním příkopu ale zřejmě byly problémy už v 50. letech 20. století, protože v článku „Lidé kolem jesenického muzea“, který vyšel v okresních novinách *Jesenická vesnice bez mezí* dne 8. 1. 1955 se mj. píše, že vodní příkop kolem tvrze je bez vody.

29) Dnes Dittersdorfova.

30) Typickým příkladem se stala výstavba mateřské školy v Leninově ulici v roce 1978. Ve zprávě z roku 1980 například MěNV v Jeseníku upozorňoval, že v rámci akce „Z“ dojde k vybudování autobusového nádraží v místech, kde vede původní kameninové potrubí a je tedy potřeba urychleně prověřit jeho stav, eventuálně provést jeho opravu dříve než se výstavba rozběhne.

31) Při další plánované obnově přivaděče vody, tentokrát v 80. letech 20. století, bylo zjištěno, že jeho případná oprava je komplikována křížením s plynovodem a elektrickými rozvody. Hledala se tedy nová trasa, kterou by bylo možné dostat pod zemí vodu ke tvrzi a plánované náklady na přivaděč v navrhovaných projektech stoupaly a stoupaly.

32) Zdeněk BRACHTL, *Vlastivědné muzeum v Jeseníku*, Vlastivědné zajímavosti, č. 210, Šumperk, 1985, s. 4.

Seznam použitých pramenů a literatury:

- SOKA Jeseník, dosud nezpracovaný fond Vlastivědné muzeum Jesenicka, karton 1, složka Generální oprava tvrže 1957
- Dokumentační fond k rekonstrukci vodní tvrže v letech 1970 – 1980, sekretariát VMJ Jeseník
- Jesenická vesnice bez mezí, zemědělský zpravodaj jesenického okresu, ročníky 1949 - 1959
- Miloš MELZER – Jiří SCHULZ, *Vlastivěda šumperského okresu*, Šumperk, 1993, OVM, 585 s
- Rudolf ZUBER, *Jesenicko v období feudalismu do roku 1848*, Ostrava, Profil, 1966, 535 s
- Vladimír NEKUDA – Josef UNGER, *Hrádky a tvrže na Moravě*, Brno, Moravské muzeum, 1981, 366 s
- František SPURNÝ, *Hrady, zámky a tvrže v Čechách, na Moravě a ve Slezsku – severní Morava*, 1983, 364 s
- Rostislav VOJKOVSKÝ, *Fryšvaldov – Tvrz a zámek v Jeseníku*, Dobrá, 2007, dotisk 2. vydání, 26 s
- Pavel KOUŘIL – Peter KOVÁČIK – Dalibor PRIX – Martin WIHODA, *Tvrz a město Jeseník ve středověku*, in: P. Kouřil – Z. Měřínský (edd.), *Archaeologia historica*, Brno, 2007, č. 32, s 239 – 267
- Vítězslav ZEMAN, *Vodní tvrz v Jeseníku*, *Vlastivědné zajímavosti*, č. 136, Šumperk, 1975
- Bohumil SAMEK, *Umělecké památky Moravy a Slezska sv. 2 J/N*, Praha, Academia, 1999, 780 s
- Zdeněk BRACHTL, *Vlastivědné muzeum v Jeseníku*, *Vlastivědné zajímavosti*, č. 210, Šumperk, 1985
- Vítězslav ZEMAN, *Muzeum v Jeseníku*, *Vlastivědné zajímavosti*, č. 164, Šumperk, 1978